

Azərbaycan Dövlət
Quruculuğu və Beynəlxalq
Münasibətlər İnstitutu

122-123/ 2008

DİRÇƏLİS

XIII

ƏSR

1.00

kitab vasitəsilə təhsil almış, elmlərə yiyələnmiş, həyatda yaşamağa, fəaliyyət göstərməyə hazırlanmışdır. Ona görə də hər birimiz kitablara bələduyduq. Həm kitabları yazıb-yaratmaq, həm də onları nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir. Bunun üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməliyik. Mən respublikanın prezidenti bunu əsas vəzifələrimdən sayıram... Azərbaycan da kiçik də olsa özəl bölmənin meydana çıxdığı bir vaxtda biz onun bütün imkanlarını nəşriyyat işinin canlandırılmasına, inkişaf etdirilməsinə, xüsusən kitab nəşrinin genişləndirilməsinə cəlb etməli, yönəltməliyik".

Heydər Əliyevin böyük proqram əhəmiyyətinə malik olan bu çıxışı müstəqillik dövründə nəşriyyatların qorunub saxlanılmasına imkan verdi. Hakimiyyət dövlət nəşriyyatlarına müəyyən qədər də olsa vəsait ayırır, özəl nəşriyyatların yaranmasına şərait yaradırdı. Dövlətin həyata keçirdiyi bu siyasət özünü doğrultdu, ölkədə özəl nəşriyyatların böyük şəbəkəsi yarandı.

Müstəqillik illərində Azərbaycanda Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə ictimai-siyasi və mədəniyyət sahəsində həyata keçirilən islahatlar kütləvi informasiya vasitələrindən, Azərbaycan mətbuatından da yan keçmədi. Milli mətbuatın inkişaf etdirilməsinə böyük qayğı göstərən Heydər Əliyev müstəqil, sərəverən Azərbaycanın inkişaf etmiş, azad mətbuatının yaradılmasını müstəqilliyimizin əsas vasitəsi hesab edirdi. Söz və mətbuat azadlığından danışarkən Heydər Əliyev yazırdı: "Bizim ümumi məqsədimiz mətbuata daha çox azadlıq verməkdir. Söz azadlığını

daha da geniş təmin etmək və Azərbaycanda demokratiyanı bütün sahələrdə inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Bu, mənim siyasətimin bir hissəsidir".

1998-ci ilin 6 avqustunda Heydər Əliyevin imzaladığı "Azərbaycan Respublikasında söz, fikir və mətbuat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" fərmanı ilə də müstəqil, azad mətbuatın yaranıb inkişaf etməsi üçün geniş imkanlar açdı. 90-cı illərin sonlarında respublikamızda 8 dildə 300-dən artıq qəzet, 72 jurnal nəşr olunurdu. Bu qəzetlərdən kiçik bir hissəsi iqtidara, qalanları isə müxalifət partiyalarına, ictimai təşkilatlara, qeyri-dövlət təşkilatlarına, kollektivlərə, idarə və müəssisələrə, ayrı-ayrı şəxslərə mənsub idi. Mətbuatın reallığı müxtəlif mövqələrdən işıqlandırması pluralizmin, demokratiyanın inkişafına, insanların hadisələri müstəqil qiymətləndirməsinə şərait yaradırdı.

Məlumdur ki, Azərbaycan mədəniyyətinin mühüm tərkib hissələrindən biri kitab və kitabxana mədəniyyətidir. Hələ qədim dövrlərdə əlifbanın və yazının yaranması, kitabın təşkilatı və inkişafı, kitabxanaların yaranması xalqımızın elm, təhsil və mədəni-mənəvi inkişafında müstəsna rol oynamışdır. Bəşər sivilizasiyasının ən böyük nailiyyətlərindən olan kitab və digər informasiya daşıyıcıları cəmiyyətin intellektual potensialının inkişafının qüdrətli vasitələrindən biri kimi ərdən-əsrə, nəvədən-nəvəsi məhz kitabxanalar vasitəsilə çatdırılır.

Son illər Azərbaycan Respublikasında cəmiyyətin informasiyalaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən

məqsədyönlü tədbirlər bütün sahələrdə olduğu kimi, kitabxana işinin də inkişaf prioritetinə çevrilmişdir. Elmi-texniki, sosial-iqtisadi, hüquqi, təhsil, mədəni və digər sahələrdə zəngin informasiya resurslarını toplamış kitabxanalarda əhaliyə xidmət zamanı müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi, eləcə də geniş və intensiv istifadəsi dövlət əhəmiyyətli məsələdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin qeyd etdiyi kimi, "Kitabxana xalq üçün, millət üçün müqəddəs bir yer, mədəniyyət, bilik, zəka mənbəyidir".

1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında cəmiyyət üzvlərinin mədəni təsisatlardan və mədəni sərəvərlərdən istifadə etmək, eləcə də informasiya əldə etmək hüquqları xüsusi vurğulanmışdır. Bu ali dövlət sənədində "Hər kəsin mədəniyyət təsisatlarından və mədəni sərəvərlərdən istifadə etmək hüququ vardır" (maddə 40) və "Hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır" (maddə 50) müddəalarının təsbit edilməsi ölkədə müasir dövrdə baş verən sosial, iqtisadi, elmi-mədəni proseslərin kitabxana-informasiya təminatı problemini aktuallaşdırır.

Müasir dövrdə kitabxana işi bütün dünyada getdikcə genişlənən və dərinləşən informasiyalaşdırma prosesləri ilə əlaqədar daha mürəkkəb vəzifələri yerinə yetirməyə başlamışdır. Hazırda kitabxanalar kitab, jurnal, qəzet və s. formasında maddiləşmiş sənədləri qoruyan müəssisələr olmaqla yanaşı, eyni zamanda dinamik fəaliyyət göstə-

rən avtomatlaşdırılmış elektron informasiya mərkəzlərinə çevrilməkdədir.

"Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda qeyd edildiyi kimi, "Kitabxana fəaliyyətinin əsas istiqamətləri sənəd-informasiya fondlarının formalaşdırılmasından, mühafizəsindən və bu materialların hüquqi və fiziki şəxslərə istifadəyə verilməsindən, kitabxanalarda toplanıb saxlanılan informasiya vasitələrinin mübadiləsinə imkan verən vahid informasiya məkanının yaradılmasından ibarətdir".

Müasir dövrdə Azərbaycanda formalaşmış çoxsəhəli kitabxana sisteminin aparıcı tərkib hissəsini dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi təşkil edir.

Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən məlumdur ki, respublikada bu kitabxana sisteminin formalaşması əsasən XX əsrin 20-ci illərindən başlamışdır. Onlar son 80 ildən artıq bir dövr ərzində milyonlarla oxucunun mütləq mədəniyyətinin və elmi dünyagörüşünün formalaşmasında, peşə səviyyəsinin yüksəlməsində, estetik biliklərə yiyələnməsində, insanların hərtərəfli şəxsiyyət, alim, mütəxəssis, vətəndaş kimi inkişafında, cəmiyyətdə ictimai şüurun təkamülündə əvəzsiz rol oynamışlar.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin müasir funksiyalarının düzgün dərk edilməsi, dünya informasiya məkanında baş verən proseslərlə əlaqədar yenilənməsi bu aparıcı kitabxana sisteminin inkişaf mərhələlərini, əldə etdiyi tarixi təcrübəni öyrəniş ümumiləşdirmək vəzifələrini irəli sürür.

Ölkəmizdə kitabxana işinin tarixində XX əsrin 70-80-ci illəri xüsusi mərə-

hələ təşkil edir. Azərbaycanın sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi inkişafında Heydər Əliyev mərhələsi kimi tarixə düşmüş bu dövr kitabxana işində və o cümlədən, kütləvi dövlət kitabxanaları şəbəkəsinin inkişafında da təkamül dövrü olmuşdur.

Azərbaycanda XX əsr kitabxana işi tarixində bu illər ölkədə əhaliyə kitabxana xidmətinin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin misilsiz inkişafı dövrü olmuşdur. Məhz bu dövrdə ölkədə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi xeyli genişlənmiş, onların informasiya ehtiyatlarının həcmi və tərkibi zənginləşmiş, bu kitabxanalardan istifadə edən oxucuların miqdarı yüksəlmiş, kitabxanaların maddi-texniki bazası möhkəmlənmiş və kadr potensialı gücləndirilmişdir.

Tədqiqat dövründə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin təşkili və idarə olunmasında bir sıra dövlət əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmiş, ölkənin bütün inzibati bölgələrində kütləvi dövlət kitabxanalarının mərkəzləşdirilmiş sistemləri yaradılmışdır.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi yerlərdə vahid kitab fondu, kitabxana texnologiyası və maddi-texniki baza əsasında fəaliyyət göstərən kitabxana birliklərinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin yaradılması Azərbaycanda əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində yeni müdərəqqi iş usullarının tətbiqi üçün geniş imkanlar açmış, kitabxanaların zəngin informasiya resurslarının əhalinin bütün təbəqələri tərəfindən səmərəli istifadə etməsinə müsbət təsir göstərmişdir.

Professor Abuzər Xələfovun qeyd etdiyi kimi, "Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyini, Azərbaycan dövlətçiliyini xilas etdiyi kimi milli mədəniyyətin və onun tərkib hissəsi olan kitabxanaların da xilaskarı olmuşdur. Bütün bunlara görə Azərbaycan kitabxana ictimaiyyəti, çoxminlik kitabxanalar ordusu ulu öndərə minnətdardır".

Azərbaycanda XX əsrin 70-80-ci illərində dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin inkişafı xüsusi mərhələ təşkil edir. Bu dövr xalqımızın kitabxana işi tarixində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bu illərdə respublikamızın sosial-iqtisadi və mədəni həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, kitabxana quruculuğu sahəsində də xeyli nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bu səbəbdən Azərbaycanın kitabxana işi tarixində XX əsrin 70-80-ci illəri Heydər Əliyev mərhələsi sayıla bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, 70-ci illərə qədərki dövrdə Azərbaycanda əhaliyə kitabxana xidmətinin vəziyyəti yüksək səviyyədə olmayıb, dövrün tələblərindən geri qalırdı. Bu gerilik özünü ilk növbədə kitabxana şəbəkəsinin düzgün yerləşdirilməməsində, kitabxanaların və xüsusən, kütləvi kitabxanaların maddi-texniki bazasının zəifliyində, kitabxana fondlarının məqsədyönlü şəkildə formalaşmamasında, əhalinin kitabxana xidməti ilə lazım səviyyədə əhatə edilməməsində, metodik təminatının təşkilində və s. göstərir.

60-ci illərdə Azərbaycanda kitabxana işinə vurulan ən ciddi zərbə 500 kənd kitabxanasının ictimai əsaslara

keçmək adı ilə faktiki olaraq ləğv edilməsi oldu.

70-ci illərdən başlayaraq Heydər Əliyevin ciddi səyləri nəticəsində ölkədə kitabxana işi sahəsində islahatlar başlamış, əhaliyə kitabxana xidmətinə mühüm kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri baş vermiş, ləğv edilmiş kitabxanalar bərpa olunmuş, dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi mərkəzləşdirilmiş, kitabxana işində əvvəllər həll edilməsi mümkün olmayan problemlərin həlli üçün geniş imkanlar açılmışdır.

Bu illərdə respublikada əhaliyə kitabxana xidməti sahəsində qazanılmış uğurlar kitabxana sistemində aparıcı şəbəkə olan dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin sosial funksiyalarının təşəkkülünə səbəb olmuşdur. Ölkəmizin şəhər, rayon və kənd yerlərində əhalinin bütün təbəqələrinə xidmət edən bu ümuməhəl xalq kitabxanaları tədqiqat dövründə cəmiyyətdə ictimai mütaliənin, xalqın maariflənməsinin, mütəxəssislərin peşə səviyyəsinin inkişafına səmərəli xidmət göstərmiş, bu məqsədlə kitab təbliğinin bütün forma və metodlarından hətta əhəmiyyətli istifadə etmişdir.

70-ci illərin I yarısında dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fəaliyyətinin bütün göstəriciləri əsasən, yüksələn xətlə inkişaf etmişdir.

1970-1975-ci illərdə bu kitabxana şəbəkəsində oxuculara xidmət işi kütləvi kitabxanaların məqsəd və vəzifələrinə, tipoloji mahiyyəti və xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə formalaşdırılmışdır.

Bu illərdə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi Azərbaycan Respubli-

kasının kitabxanaları arasında aparıcı şəbəkə kimi oxucuların mənəvi inkişafında, onların elmi, mədəni və peşə səviyyəsinin yüksəlməsi istiqamətində qiymətli təcrübə və uğurlar əldə etmişdir.

70-ci illərin I yarısında dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi maksimum dərəcədə əhaliyə yaxınlaşdırılaraq, əməli olaraq bütün xalq kütlələrinin həmin kitabxanalardan istifadəsini təmin etmişdir.

Cəmiyyətdə ümumtəhsil mütaliəsinin təşkilatçısı kimi dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsində bu dövrdə öz oxucularının hərtərəfli inkişafı, politexnik biliklərinin zənginləşməsi məqsədilə ən mühüm ədəbiyyatın əldə edilməsi və oxuculara çatdırılması, müasir oxucunun mütaliə mədəniyyətinin formalaşmasına yönəlmiş fəal və təsirli metodların tətbiq edilməsi istiqamətində xeyli nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Bu illərdə respublikanın bütün regionlarında fəaliyyət göstərən kütləvi dövlət kitabxanaları yerlərdə çalışan mütəxəssislər ordusunun, fəhla və kolxozçuların peşə mütaliəsinə köməklik işində, ixtisas ədəbiyyatının təbliğində səmərəli fəaliyyət göstərmişlər. Bu proses şəhər, rayon və kənd kitabxanalarının kompleksləşdirilməsi, mütaliənin genişləndirilməsi, xüsusilə mütəxəssislərə ən mühüm yeni kitab və dövrü orqanlarla xidmət göstərmək üçün ixtisas ədəbiyyatının əldə edilməsi və onların təbliğində müdərəqqi üsulların tətbiqi ilə həyata keçirilmişdir.

1970-1975-ci illər ərzində respublikada 531 yeni dövlət kütləvi kitabxanası yaradılmışdır. Bu dövrdə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fon-

du 4 milyon 100 min nüsxə artmış, oxucuların sayı 1 milyon 599 min nəfərdən 1 milyon 813 minə qalxmış, kitab verilişi isə 1970-ci ilə nisbətən 2 milyon 762 min nüsxə artmışdır.

Tədqiqat dövründə dövlət kitabxanalarının maddi-texniki bazası xeyli genişlənmiş, onların müvafiq avadanlıqla təmin edilməsi, yeni ədəbiyyatın alınmasına ayrılan pul vəsaiti hər il orta hesabla 50% artmış, metodik və kadr təminatında müsbət dəyişikliklər baş vermişdir.

1975-1980-ci illər respublikanın dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin tarixində keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsi olmuşdur. Bu tarixi mərhələ ilk növbədə onların mərkəzləşdirilməsi, ölkənin bütün şəhər və rayonlarında mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin formalaşması ilə nəticələnmişdir.

Mərkəzləşdirmə hər bir inzibati ərazidə fəaliyyət göstərən dövlət kütləvi kitabxanalarının vahid fond, texnoloji proseslər və maddi-texniki bazası əsasında birləşib kompleks şəkildə fəaliyyət göstərməsinə yönəlmişdir. Bu iş müvafiq şəhər və rayonlarda əvvəllər bir-birindən təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərən kütləvi dövlət kitabxanalarının mexaniki şəkildə birləşdirilməsinə deyil, keyfiyyətə yeni kitabxana-informasiya müəssisələrinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

70-ci illərin ikinci yarısında respublikada yaradılan mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin ənənəvi kitabxana müəssisələrindən fərqli və üstün cəhətləri aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

- hər bir inzibati ərazidə iriləşdirilmiş kitabxana-informasiya kompleksləri meydana gəlməsi;

- mərkəzləşdirmə nəticəsində müvafiq ərazidə vahid kitabxana fondu formalaşaraq əhalinin bütün təbəqələri həmin fondan tam və maneəsiz istifadə etmək imkanları əldə etmiş;

- mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində bütün texnoloji əməliyyatlar mərkəzi kitabxanalar tərəfindən həyata keçirildiyindən filial kitabxanalar oxuculara daha səmərəli xidmət göstərmək imkanları əldə etmişlər;

- mərkəzləşdirmə nəticəsində hər bir şəhər və rayonun mərkəzi kitabxanasının statusu genişlənmiş, onlar müvafiq ərazidə dövlətin kitabxana siyasətini həyata keçirən baş müəssisəyə çevrilmişlər.

Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin üstünlüklərindən biri də kitabxana birliklərinin iqtisadi baxımdan daha səmərəli olması idi. Belə ki, mərkəzləşdirmə şəraitində vahid kitabxana fondunun formalaşması ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinin sistem daxili əlaqələndirilməsini təmin edir və bu işdə paralellik və təkrarlanma hallarını aradan qaldıraraq yeni ədəbiyyat üçün nəzərdə tutulmuş dövlət vəsaitinin daha səmərəli istifadə edilməsinə geniş imkanlar açır. Bu işə öz növbəsində mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin informasiya ehtiyatlarının kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin daha sürətlə inkişaf etməsinə təminat yaradır.

1980-ci ilin əvvəllərində respublikada dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi, zəncən bəşə çatdırılmış və respublikanın şəhər

və rayonlarında artıq 69 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi səmərəli fəaliyyət göstərməyə başlamışdı.

1975-1980-ci illərdə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi respublikada əhaliyə kitabxana-informasiya xidməti sahəsində bir sıra mütləq meyllərin güclənməsinə səbəb olmuşdur. Bu dövrdə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin kitab fondu 5 milyon nüsxə, oxuculara kitab verilişi 9 milyon nüsxə, onların ümumi sayı isə 513 min artmışdır. Bu illərdə respublikanın şəhər və kənd rayonlarında 332 yeni kitabxana yaradılmış, 400-dən artıq kitabxana əsaslı təmir edilmişdir.

70-ci illərin ikinci yarısında dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsində, o cümlədən mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində həyata keçirilən mühüm dövlət əhəmiyyətli tədbir kitab fondlarının köhnəlmiş və istifadə üçün yararsız ədəbiyyatdan kütləvi şəkildə təmizlənməsi olmuşdur.

Bununla yanaşı, respublikada depozitar fondların yaradılması, kitabxanalarda əz istifadə edilən, lakin öz tarixi əhəmiyyətini itirməyən nəşrlərin həmin fondlarda mühafizə edilməsinə başlanılması milli kitablarımızın gələcək nəsillər üçün itib-batmasına əsaslı zəmin yaratmışdır.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi prosesində meydana çıxmış çox mühüm mütləq qı hadisə kənd əhalisinə kitabxana xidmətinin əsaslı surətdə təkmilləşməsi idi. Bu dövrdə respublikanın kənd əhalisinə xidmət edən filial kitabxanalarda kitab verilişinin həcmi ildən-ilsə yüksəlir və onun struktur

tərkibi zənginləşirdi. Belə ki, yalnız 1979-cu ildə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsində oxuculara verilmiş müxtəlif məzmunlu ədəbiyyatın ümumi həcmi 52 milyon 295 min 500 nüsxə olduğu halda, bunun 29 milyon 180 min nüsxəsi kənd kitabxanalarının öhdəsinə düşürdü.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsinin ilkin nəticələri özünü yeniyetmələrə kitabxana xidmətində kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin inkişafında göstərməyə başladı. Mərkəzləşdirmə dövründə yalnız müstəqil uşaq kitabxanalarında oxucuların sayı 220 min 100 nəfərə çatmış, kitab verilişi isə 5 milyon 256 min nüsxədən 5 milyon 428 min nüsxəyə qədər artmışdı. 1980-ci ilin əvvəlində bir uşaq kitabxanasından istifadə edən oxucuların sayı orta hesabla 2.246 nəfər, hər uşaq oxucusuna verilən kitab isə 25 nüsxə olmuşdu.

Tədqiqat dövründə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi sistemin mərkəzi kitabxanalarının da fəaliyyətində əhəmiyyətli dönüş yaratmışdı. Belə ki, MKS-nin Mərkəzi kitabxanalarının struktur quruluşu təkmilləşmiş, ştat vahidi artmış, onların nəzdində yeni bibliografik-informasiya, təşkilati-metodik şöbələr yaradılmışdır. Mərkəzləşmə prosesində MKS-lərin mərkəzi kitabxanalarının təşkilati-metodik fəaliyyətinin təkmilləşməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

Bu məqsədlə MKS-nin mərkəzi kitabxanaları artıq öz metodik mərkəz funksiyalarını icra etməyə başlamış, filial kitabxanaların metodik təminatı məqsədilə onların yerlərdə təli-

matlandırılması, sistemin vahid planının tərtibi, müxtəlif ixtisasartırma tədbirləri, o cümlədən kitabxana işçiləri üçün müxtəlif seminar və müşavirələrin təşkili ilə məşğul olmağa başlamışdılar.

1978-1980-ci illərdə şəhər və rayon MKS-ləri mərkəzi kitabxanalarının fəaliyyətində elmi-tədqiqat işlərinin ilkin rüeymləri formalaşmağa başlamışdır. Bu illər ərzində Qəbələ, Zaqatala, Yevlax, Kəlbəcər, Masallı, Salıyan, Xanlar, Cəlilabad və Şahbuz rayon MKS-lərinin mərkəzi kitabxanaları M.F. Axundov adına Dövlət Kitabxanasının rəhbərliyi ilə "Azərbaycan kəndində kitab və mətullə" probleminə həsr edilmiş sosioloji tədqiqatlar, o cümlədən anketləşdirmə, müşahidə və sorğular keçirib maraqlı nəticələr əldə etmişlər.

Bu nəticələr respublikanın mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində əhaliyə kompleks kitabxana-informasiya xidmətinin optimallaşdırılması üçün olduqca qiymətli material vermişdir.

70-ci illərdə respublikada dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi əsaslı dərəcədə bu mürəkkəb təşkilatı və elmi-metodik prosesin metodik təminatından asılı idi və bu işin öhdəsindən M.F. Axundov adına Dövlət Kitabxanası respublika Mədəniyyət Nazirliyinin bilavasitə rəhbərliyi və iştirakı ilə uğurla gəlmişdir.

1975-1980-ci illərdə M.F. Axundov adına Dövlət Kitabxanasının kütləvi kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi ilə əlaqədar təşkilatı-metodik fəaliyyəti bir tərəfdən MKS-nin formalaşmasının metodik təminatı, digər tərəfdən

isə yeni yaradılan MKS-lərin müvafiq regionda filial kitabxanalar üçün metodik mərkəzə çevrilməsini təmin etməyə yönəlmişdi. Bu məqsədlə həmin illərdə Dövlət Kitabxanası tərəfindən respublikanın şəhər, rayon və kənd kitabxanalarına 1.567 gediş təşkil edilmiş, 349 seminar, müşavirə və praktikum keçirilmiş, 2.688 məsləhət və tövsiyələr verilmiş, 2 məcmuə və 12 metodik vəsait tərtib edilmiş, 5 qa-baqçıl təcrübə məktəbi yaradılmışdır. Bütün bunlar həmin dövrdə respublikanın şəhər və rayonlarına müasir təşkilatı-metodik prinsiplərə əsaslanan mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin formalaşmasında çox mühüm rol oynamışdır.

1975-1980-ci illər, eyni zamanda yeni formalaşan mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin kadr potensialının da möhkəmlənməsi dövrü kimi xarakterizə edilə bilər. Belə ki, bu illərdə kitabxana işçilərinin sayı 331 nəfər ali ixtisas, 680 nəfər isə orta ixtisas təhsilli gənc kadrlar hesabına artmışdır. 1980-ci ildə MKS-nin tam əksəriyyəti ali kitabxanaçılıq təhsili almış mütəxəssislər tərəfindən idarə olunurdu. Bununla yanaşı, mərkəzi kitabxanalarda təsis edilmiş yeni direktor müavinləri və əksər şöbə müdürləri ali kitabxanaçılıq təhsilli mütəxəssislər idi.

Beləliklə, 1975-1980-ci illər respublikanın dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi və mərkəzləşdirilmə nəticəsində onların sosial funksiyalarının daha da təkmilləşdirilməsi üçün geniş imkanların yaradılması dövrü olmuşdur.

XX əsrin 80-ci illəri Azərbaycanda

kitabxana işinin tarixinə mərkəzləşdirmə şəraitində əhaliyə kitabxana-bibliografiya xidmətinin bütün sahələrində inkişaf və təkmilləşmə dövrü kimi daxil olmuşdur. Bu inkişaf və təkmilləşmə dövrü MKS-lərdə vahid fondun məqsədyönlü şəkildə zənginləşməsində, oxuculara göstərilən xidmətlərin məzmun və forma baxımından daha yüksək səviyyədə təşkil edilməsində, kitabxanaların idarə edilməsi və metodik təminatında daha qabarıq şəkildə göstərirdi ki, bu da dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsinin mütərəqqi mahiyyətini sübut edirdi.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fəaliyyətinin mərkəzləşdirilmiş qaydada yenidən təşkili ilk növbədə onların informasiya resurslarının məqsədyönlü şəkildə formalaşdırılması və inkişafına səmərəli təsir göstərirdi. Belə ki, əvvəllər pərakəndə şəkildə əlaqələndirilməmiş qaydada kompleksləşdirilən kənd kitabxanaları MKS şəraitində öz fondlarını vahid plan əsasında, digər kitabxana fondlarının imkanlarını nəzərə almaqla zənginləşdirməyə başlamışdılar.

Bu dövrdə respublikanın əksər rayon MKS-lərində onların qarşısında duran vəzifələrə uyğun olaraq mərkəzi kitabxanaların və filialların fondunun tematik-tipoloji plan əsasında kompleksləşdirilməsi təcrübəsi getdikcə genişləndirdi. MKS-lərdə kompleksləşdirmə işlərinin planlaşdırılması və əlaqələndirilməsi hər şeydən əvvəl onların xidmət etdiyi ərazilərin xalq təsərrüfatı xüsusiyyəti ilə müəyyən edilirdi. Eyni zamanda, MKS-lərin tam əksəriyyətində vahid kitabxana

fondlarının formalaşmasında oxucuların peşə, yaş və demografik tərkibi, informasiya sorğularının xüsusiyyətləri nəzərə alınmırdı. Nəticədə əksər MKS-lərdə bir çox kitabların alınmasında təkrar nüsxələrin məqsədyönlü şəkildə azalmasına, eyni zamanda kompleksləşdirmənin repertuarının ad etibarı ilə genişlənməsinə nail olunmuşdu.

80-ci illərdən başlayaraq respublikanın bir çox şəhər və rayon MKS-lərində vahid fondların tərkibində elmi-kütləvi və istehsalat ədəbiyyatının xüsusi çəkisi müntəzəm surətdə artırdı. Bu illərdə MKS-lərin vahid fondunda, o cümlədən kənd kitabxanalarının fondunda istehsalat ədəbiyyatı ilə yanaşı, müxtəlif sahə ensiklopediyalarının, soruq kitablarının, lüğətlərin, bibliografik vəsaitlərin, eləcə də not-musiqi və audiovizual sənədlərin xüsusi çəkisi hər il orta hesabla 3-5 % artırdı. Uşaq mətulləsinə rəhbərliyi təkmilləşdirmək məqsədilə respublikanın MKS-lərində, xüsusən onların mərkəzi uşaq kitabxanalarında və kənd filiallarında məktəb kitabxanaları ilə əlaqələndirmə işləri xeyli genişlənməmişdi.

Beləliklə, 80-ci illərdə Azərbaycanın dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi artıq əhalinin bütün təbəqələrinə səmərəli xidmət göstərən aparıcı informasiya və mədəniyyət müəssisələri kimi formalaşmışdılar. Buna əsas səbəb mərkəzləşmə nəticəsində onların informasiya ehtiyatlarının intensiv inkişafı və struktur baxımdan xeyli təkmilləşməsi idi.

XX əsrin 80-ci illərində MKS-lərdə ədəbiyyatın kataloqlaşdırılması isti-

qamətində xeyli işlər görülmüş, bir çox kənd kitabxanalarında sistemli kataloq yaradılmış, diyarşünaslıq xarakterli kartotekalar meydana gəlmiş, soraq-bibliografiya aparatının tərkibi əsaslı surətdə təkmilləşdirilmişdir. Bu dövrdə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fond və kataloq sisteminin KBT cədvəlləri əsasında yenidən təşkil olunan dövr üçün müntəzəqi əməliyyat sayıla bilərdi. Belə ki, KBT-nin ideoloji baxımdan marksizm-leninizm nəzəriyyəsinə əsaslanmasına baxmayaraq, o, həmin ideologiya çərçivəsində elmi baxımdan daha mükəmməl təsnifat sistemi idi.

80-ci illərdə respublikada baş verən bir sıra müntəzəqi sosial dəyişikliklər, iqtisadiyyatın bir çox sahələrindəki inkişaf əlaqədar əhalinin informasiya tələbatı durmadan artır, insanlar və xüsusən mütəxəssislər daha çox hərtərəfli mütaliə edirdilər. Belə şəraitdə MKS-lərdə oxuculara xidmət işinin üstünlükləri özünü daha qabarıq şəkildə göstərirdi. Belə ki, əgər 1980-ci ildə respublikada dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsindən 2 milyon 700 min oxucu istifadə edirdisə, 1988-ci ilin əvvəllərində bu rəqəm artıq 3 milyon 300 min nəfərə çatmışdı. Bu illərdə mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərindən istifadə edən oxucuların struktur tərkibində baş verən müntəzəqi dəyişikliklər bir daha dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin əhaliyə kitabxana xidmətində aparıcı kitabxana-informasiya müəssisələrinə çevrilməsini sübut edirdi.

Məsələn, yalnız kənd yerlərində dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsindən istifadə edən mütəxəssislərin xü-

susi çəkisi hər il orta hesabla 10-12% artırdı. Nəticədə, 1980-1988-ci illərdə MKS-lərdə oxuculara kitab verilişinin sahəvi struktur tərkibində ictimai-siyasi, kənd təsərrüfatı, texnika və incəsənət ədəbiyyatının xüsusi çəkisi orta hesabla 3-5% artmışdı.

Mərkəzləşmə nəticəsində MKS-lərin mərkəzi kitabxanalarının strukturunda yaradılmış "Bibliografik informasiya" şöbələri müxtəlif oxucu qruplarına, xüsusən mütəxəssislərə informasiya xidmətini təşkil etmək istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərirdilər. Bu baxımdan müxtəlif sənaye müəssisələri, kolxoz və sovxozlarda təşkil edilən "Informasiya günləri", "Ədəbiyyata baxış", "Mütəxəssis günü", "Səyyar sərgi", "Ədəbiyyat icmalları", "Yeni nəşrlərin informasiya bülletenləri" mütəxəssislərdə böyük maraqa oyadırdı.

Yalnız 1984-1988-ci illərdə MKS-lər tərəfindən müxtəlif sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələrində ümumilikdə 320 informasiya və 216 mütəxəssis günləri, 2 mindən artıq tematik sərgi, 500-dən artıq bibliografik icmal, 200-ə yaxın oxucu konfransı, müxtəlif ədəbi-bədii gecə və digər kütləvi tədbirlər təşkil edilmişdi.

Bu dövrdə dövlət kütləvi kitabxanaları öz vəzifə və funksiyalarını getdikcə genişləndirir, oxuculara xidmət işində ənənəvi çap materiallarından istifadə etməklə yanaşı, audiovizual materiallardan: qrammofon vallarından, maqnitofon yazılarından, diafilmlərdən, təsviri sənət materiallarından da səmərəli istifadə edirdilər.

Mərkəzləşmə nəticəsində dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fəaliyyə-

tində meydana gəlmiş əhəmiyyətli keyfiyyət dəyişiklikləri özünü oxuculara KAA xidmətinin genişlənməsində də göstərirdi. Belə ki, 80-ci illərin sonunda MKS-lərin 75 faizi artıq KAA xidmətindən istifadə edirdi.

1980-1988-ci illər ərzində dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin metodik təminatında, onların kadr potensialının möhkəmlənməsi istiqamətində də əhəmiyyətli dəyişikliklər baş vermişdir. MKS-lərin mərkəzi kitabxanalarında yaradılmış "Təşkilati-metodik" şöbələr bu işin daha məqsədyönlü və M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası ilə əlaqələndirilmiş şəkildə həyata keçirilməsi üçün geniş imkanlar açmışdı.

80-ci illərdə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası tərəfindən tərtib edilmiş metodik vasitələrin həcmi, onların məzmunu xeyli genişlənməmiş, funksiyaları təkmilləşmişdi. Bununla yanaşı, MKS-lərin mərkəzi kitabxanaları tərəfindən təşkil edilən seminar və müşavirələr, yerlərdə gedilən, sosioloji tədqiqatlar və digər tədbirlər kitabxanaların fəaliyyətində yeni müntəzəqi iş üsullarının tətbiq edilməsinə şərait yaradırdı.

Tədqiqat dövründə Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq tədqiqatları xeyli genişlənməmiş, kitabxana işinin tarixi, nəzəriyyəsi və təcrübəsinə dair monoqrafiyalar, 11 namizədlik və 1 doktorluq dissertasiyası müdafiə edilmiş, yüzlərlə elmi məqalə yazılmış, kitabxanaların kadr potensialı əsaslı dərəcədə güclənmişdir.

Bu dövrdə MKS-lərin fəaliyyətinin səmərəliliyini təmin edən ən mühüm amillərdən biri ildən-ilə onların məd-

di-texniki bazasının möhkəmlənməsi idi. 1980-1988-ci illərdə respublikada hər il orta hesabla 5-10 yeni kitabxana binası tikilir, 258 kitabxana təmir edilirdi. Yalnız Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən kütləvi dövlət kitabxanalarına hər il orta hesabla 1 milyon 300 min manat vəsait ayrılırdı, onlara həmin vəsait hesabına ildə təqribən 2 milyon 200 min nüsxə yeni nəşrlər daxil olurdu.

Beləliklə, XX əsrin 80-ci illərində Azərbaycanda mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri uğurla inkişaf etmiş, onların fəaliyyəti, əsasən dövrün tələblərinə müvafiq şəkildə formalaşmışdı. Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi ölkədə insanların mənəvi simasını, ictimai şəüurun, elmi dünyagörüşünü kitab vasitəsilə tərbiyə, elm və texnikanın nailiyyətlərini, estetik bilikləri təbliğ etməklə cəmiyyətin intellektual potensialının güclənməsinə səmərəli təsir göstərirdilər.

Lakin 80-ci illərin sonunda erməni təcavüzkarlarının ölkəmizə hücumu, ərazimizin 20%-nin işğal edilməsi, bir milyon nəfərdən artıq əhalinin qaçqın və köçkün vəziyyətinə düşməsi, ölkədə baş verən digər sosial-iqtisadi və siyasi çətinliklər, respublikaya rəhbərlik edən şəxslərin və partiyaların sarış-təsizliyi bütün sahələrdə olduğu kimi, kitabxana işinə də öz dağıdıcı təsirini göstərirdi. Belə ki, 90-cı illərin əvvəllərində ermənilər tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə 1.000-dən artıq kitabxana və onların fondunda olan 4 milyon nüsxədən artıq ədəbiyyat vəhşicəsinə məhv edildi. Bununla yanaşı, müharibə şəraiti, siyasi, sosial və iqtisadi çətinliklər nəticəsində meydana çıxan

problemlər respublikanın bir çox regionlarında kitabxana işinin böhran vəziyyətinə düşməsinə, bəzi hallarda isə onların fəaliyyətinin dayandırılmasına, kitabxanaların bağlanması səbəb oldu.

Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları, bir çox sənaye müəssisələri kitabxanaları demək olar ki, dağıtdı. Lakin 1993-cü ildən Heydər Əliyevin respublikada hakimiyyətə qayıtdığı dövrdən başlayaraq, kitabxana işində başlanan böhran meyilləri tədricən aradan qaldırılmağa başladı.

Heydər Əliyevin ölkəmizdə hakimiyyətə gəlməsi Azərbaycan xalqını, Azərbaycan dövlətçiliyini xilas etdiyi kimi, Azərbaycan kitabxanalarını da məhv edilməkdən qorudu. Məhz bu dövrdə Azərbaycan dövləti keçid dövrünün hər cür çətinliklərinə baxmayaraq, dövlət kitabxana şəbəkəsini, o cümlədən mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərini qoruyub saxlamağa müvəffəq oldu. Sonrakı illərdə kitabxanaların maddi-texniki bazası, kitab və kadr təminatı, kitabxana işçilərinin maddi rifahı tədricən yaxşılaşdırılmağa başladı.

Ölkəmizdə kitabxana işinə dair dövlət siyasətinin formalaşması və onun vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsində 1995-ci ildə Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış və hazırda qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının ali qanunu – Konstitusiyanın böyük əhəmiyyəti oldu. Bu ali dövlət sənədində insanların mədəni sərvətlərdən istifadə etmək, həmçinin istədiyi informasiyanı əldə etmək hüquqları və azadlıqları geniş şərh edildi ki, bu da öz növbəsində cəmiyyətdə kitabxana-

na-informasiya xidmətinin yeniləşməsi və inkişafı üçün geniş imkanlar açdı.

Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquqi normaların Azərbaycanda kitabxana siyasətinin formalaşdırılıb həyata keçirilməsi istiqamətində Milli Məclis tərəfindən 1998-ci ildə ölkə tarixində ilk dəfə olaraq qəbul edilmiş "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Bu Qanun müasir dövrdə və yaxın gələcəkdə Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsasını təşkil edir. Qanunun qəbul edilməsindən sonra respublikada kitabxana işi üzrə yeni vəzifələr uyğun digər normativ sənədlər qəbul edilməyə başlandı. Əhəliyə kitabxana xidmətinin yeniləşməsi istiqamətində bir sıra mütarəqqi proseslər tədricən reallığa çevrildi və bu proses hazırda uğurla davam edir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fəaliyyətinin yeniləşməsi, bu aparıcı kitabxana şəbəkəsində əhaliyə kitabxana xidmətinin mahiyyəti MKS-nin işinin informasiyalaşdırılması, kitabxanalarda yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi və inkişafı, MKS-nin bazasında elektron-informasiya mərkəzlərinin yaradılması, respublika üzrə vahid avtomatlaşdırılmış şəbəkə texnologiyasının tətbiqi və s. işləri nəzərdə tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illər bu istiqamətdə respublika Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana tərəfindən bir sıra səmərəli işlər görülmüsdür. Belə ki, 2001-ci ildən dövlət kütləvi

kitabxanalar şəbəkəsinin işçilərinin fasiləsiz təliminin təşkili üçün Avrasiya və Soros fondlarının maliyyə dəstəyi ilə "Tədris mərkəzi" yaradılmışdır. Mərkəzin hazırladığı "Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri" adlı proqram bütün mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinə təqdim edilmiş və təşkil edilən seminarlarda MKS-nin mərkəzi kitabxanalarının 225 əməkdaşı tədris keçmişdir.

Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi və onların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə Milli Kitabxana tərəfindən son vaxtlar "Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri haqqında Əsasnamə", "Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin nümunəvi strukturu və ştatları haqqında təlimat", "Kütləvi kitabxanaların iş rejimi normaları" kimi normativ sənədlər hazırlanmışdır.

Bundan əlavə, Milli Kitabxana tərəfindən 2005-ci ildə əvvəllər nəşr edilən və 80-ci illərdə nəşri dayandırılmış "Əlamətdar və tarixi günlər təqviminin" nəşrinin bərpa edilməsi, şibhə-siz, kitabxanalarda kütləvi tədbirlərin təşkilinə, onların fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə xeyli köməklik göstərəcəkdir.

Milli Kitabxanada 2005-ci ildə "VTLS-Virtual" sistemi əsasında elektron kataloqun yaradılmasına başlanılması yaxın gələcəkdə Azərbaycan Respublikasının bütün kitabxanalarının fondunun toplu elektron kataloqun yaradılmasına imkan verəcək və son nəticədə dövlət kütləvi kitabxanalarının oxucuları yaşadığı ərəzədən asılı olmayaraq dünya kitabxa-

na-informasiya ehtiyatlarından manesiz və operativ istifadə etmək imkanlarına malik olacaqlar.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin kitab təminatında Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamına əsasən, onların latın qrafikası ilə yenidən nəşr edilən kitablarla pulsuz təmin edilməsi dövlətimizin kitabxanalara göstərdiyi qayğının bariz nümunəsidir.

Böyük öndər özündən sonra başladığı işləri, yarımçıq qalmış arzu və ideyalarını həyata keçirməyə, onun müdrik siyasətini qatıyyətlə davam etdirməyə qadir olan bir varis qoyub getmişdir. Bu gün ulu öndərin arzuları tam həyata keçirilməkdədir. Bu gün müasir Azərbaycan dövlətinin banisi, ölkəmizi dünyanın ən inkişaf etmiş, sivil dövlətləri səviyyəsinə çatdırmağı həyatının əsas amalı, qayəsi sayan, özünün böyük dihanı, zəngin idarəçilik təcrübəsi, dönməz iradəsi ilə bu məqsədin əldə edilməsinə çalışan ümummillilərimiz Heydər Əliyevin ideyaları, təməlini qoyduğu nəhəng quruculuq işləri böyük öndərin layiqli davamçısı, yeni təfəkkürlü siyasətçi, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən böyük qətiyyət və uğurla həyata keçirilir.

Heydər Əliyev elə nadir şəxsiyyətlərdəndir ki, tarix belələrinin əməlləri, fəaliyyəti ilə yaranır. Onun kəsməkeşli həyatı, zəngin bioqrafiyası bütövlükdə bir epoxanın canlı salnaməsidir. Bu salnamə tariximizin ən şərəfli sahifələri olaraq qalacaqdır. Qadri bilən xalqımız ulu öndərini heç vaxt unutmayacaq, onun əməllərini həmişə böyük sayğı ilə yad edəcəkdir.